

PROBLEMA DEZINFORMĂRII ȘI PROPAGANDEI ÎN MATERIALELE CURRICULARE PREUNIVERSITARE (CICLUL GIMNAZIAL ȘI LICEAL)

Larisa NOROC,
doctor în istorie, conferențiar universitar,
Catedra de Istorie și Științe Sociale,
Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.
Autoare a peste 60 de studii și articole de istorie politică, politologie,
istoria și cultura Basarabiei în perioada 1918-1940.

Email: larisa.noroc@gmail.com

noroc.larisa@upsc.md

Pentru o gândire rațională, ai grijă ce consumi!

Dezinformarea și propaganda sunt importante provocări ale erei digitale. Deși fenomenele menționate au fost prezente încă de la începuturile civilizației umane, anumite motive obiective, precum numărul redus al știutorilor de carte, accesul limitat la informație, caracterul elitist al vieții politice, dar și culturii etc., au făcut ca ele să nu comporte un caracter de masă. În perioada contemporană, grație dezvoltării tehnologiilor, digitalizării și, mai nou, prin apariția inteligenței artificiale, acestea au luat amploare. Dezinformarea, propaganda se răspândesc cu o viteză neimaginată, afectează un număr mare de oameni din diferite categorii sociale și reprezintă un adevărat prejudiciu public al democrației (al drepturilor omului la informație corectă, imparțială, la formarea opiniei publice independente), securității statului, redresării economice, mai mult, al sănătății oamenilor¹.

În prezent, dezinformarea și propaganda sunt omniprezente (în mass-media, spoturi publicitare, politică), afectând diferite domenii, atât în statele nedemocratice, cât și în cele democratice. Mizele agenților dezinformării (grupurile de interes sau de presiune, statele, partidele, ONG etc.) sunt mari și investițiile – enorme.

Potrivit surselor, chiar și cele mai puțin dezvoltate state posedă mecanisme de combatere a dezinformării și propagandei toxice. Cu toate acestea, guvernele oficiale anunță penuria de personal specializat și resurse adecvate pentru a face față amenințărilor². Mai mult, lipsesc instrumente eficiente de tragere la răspundere a celor care diseminează dezinformarea și manipulează societatea prin platforme online³. Acestea fiind spuse, considerăm că lupta cu

¹ *Dezinformarea care afectează UE: un fenomen sub supraveghere, dar nu încă sub control.* În: [s/sr21_09/sr_disinformation_ro.pdf](https://www.ssrn.com/document/4111111)

² *Falsurile profunde și dezinformarea.* /Walorska A.M.; Fundația Friedrich Naumann pentru Libertate (Germania). Chișinău: S.,n., 2020, p. 7-8.

³ *Ibidem*

dezinformarea și propaganda negativă⁴ trebuie să aibă un caracter de sistem, în care să fie implicate nu doar instituțiile specializate, dar și mass-media, APL, sectorul privat.

Un rol important în combaterea dezinformării și manipulării îl deține educația. Prin

dezvoltarea culturii democratice și a derivatelor sale, precum cultura politică, cultura media, consumul de informație, postarea și diseminarea informațiilor, se va îmbunătăți reziliența informațională la nivelul societății. Cu alte cuvinte, deși fenomenele indicate mai sus pot exista peste tot, nu trebuie pierdută speranța că se poate

contribui la combaterea impactului lor nociv și din perspectiva educațională. Or, este important să ne asigurăm că tinerii dobândesc cunoștințe, achiziționează competențe, își asumă valorile statului de drept și au capacitatea de a fi cetățeni responsabili în societățile moderne⁵. Educația este o investiție pe termen mediu și lung, având un rol esențial în construirea viitorului, a lumii pe care vrem să o pregătim pentru generațiile următoare.

OBIECTIVE:

Scopul studiului de față este, pe de o parte, de a analiza problema dezinformării și a propagandei, iar pe de alta, de a urmări modul în care acestea se reflectă în materialele curriculare preuniversitare (la ciclul gimnazial și liceal). Pentru realizarea unei astfel de finalități, ne-am propus câteva obiective, printre care:

- abordări privind dezinformarea și propaganda în literatura de specialitate;
- evaluarea necesității cunoașterii de către elevi a fenomenului *dezinformării, propagandei* și a impactului acestuia asupra societății;
- stabilirea unor indicatori ai fenomenului de dezinformare și propagandă;
- descrierea rolului educației în dezvoltarea gândirii critice și raționale la elevi;
- recomandarea unor tehnici de combatere a dezinformării și propagandei prin intermediul educației.

După cum am menționat supra, fenomenul dezinformării a fost practicat din cele mai vechi timpuri⁶. Termenul este introdus tot mai insistent în circuit după cel de-Al Doilea Război Mondial, prin intermediul propagandiștilor sovietici care îl invocă pentru a acuza „practicile exclusiv capitaliste care urmăreau aservirea maselor populare”.

Literatura științifică propune mai multe abordări cu privire la dezinformare, unii văd în dezinformare o patologie a comunicării, alții – realizarea unor scopuri. Cercetătorii români specialiști în comunicare Vasile Tran, Irina Stănciugelu, în lucrarea *Patologii și terapii comunicaționale*, susțin că dezinformarea este o acțiune de intervenție în procesul de

⁴ Specialiștii în domeniul propagandei, evidențiază și propaganda pozitivă, precum propaganda unui stil de viață sănătos.

⁵ *Cadrul de referință al competențelor pentru cultură democratică. Context, concepte și model de competențe*. Vol. 1. CE, 2018, ISBN 978-92-871-8573-0

⁶ Mureșan R. *Despre noul adevăr și fenomenul fake news*. Saeculum, vol. 53, nr. 1, 2022, p. 18-25. În: <https://intapi.sciendo.com/pdf/10.2478/saec-2022-0002>

comunicație care modifică deliberat mesajele vehiculate, cu scopul de a determina la receptori (numiți *ținte* în teoria dezinformării) anumite atitudini, reacții, acțiuni dorite de un anumit agent social⁷.

În sursele Comisiei Europene:

Dezinformarea este definită ca fiind o serie de informații al căror caracter fals sau înșelător ... sunt create, prezentate și diseminate pentru a obține un câștig economic sau pentru a induce publicul în eroare în mod deliberat și care pot provoca un prejudiciu public.”

În viziunea politologului și cercetătorului Remus Ioan Ștefureac, dezinformarea reprezintă o tehnică complexă, care construiește informații cu caracter fals sau distorsionat, dar având la bază evenimente, fapte veridice. Este o acțiune de comunicare, care are drept scop influența unui număr nedefinit de oameni și urmărește receptarea „corectă a mesajului”. Ea are la bază un proces de persuadare a receptorului actului de comunicare, utilizând minciuna, viclenia, diversiunea, intoxicarea. Prin urmare, dezinformarea „este proces de coordonare instituțională complex, în baza unor obiective clare, emise de entitatea care dorește să dezinformeze”⁸.

Cele menționate ne permit să observăm că finalitățile dezinformării sunt variate: influența psihicului și exploatarea emoțiilor; crearea imaginii dușmanului și dezvoltarea atitudinii ostile față de acesta, determinarea țintei să se simtă neputincioasă, să piardă încrederea, să aibă suspiciuni și îndoieli privind lumea și diversitatea ei; deturnarea societății de la preocupările majore; crearea situațiilor tensionante, de conflict; dezvoltarea pasivității și apatiei de implicare politică; substituirea valorilor; justificarea acțiunilor agresive (a violenței, preluarea resurselor etc.), agrearea venirii la putere a figurilor populiste dar violente; îngrădirea gândirii critice⁹.

Specialiștii în comunicare și jurnaliștii care respectă codul deontologic recunosc că în prezent omenirea este vulnerabilă în fața dezinformării. Mai mult, *Collins Dictionary* alege tocmai termenul „fake news”, care numește o tehnică a dezinformării, drept *cuvânt al anului* în 2017¹⁰. Iar la 18 iunie 2020, în cadrul

⁷ Tran V., Stănciugelu I. *Patologii și terapii comunicative* : Note de curs. Timișoara: Universitatea din Timișoara, 2009, p. 39.

⁸ Intoxicarea este o formă mai avansată a diversiunii, superioară calitativ deoarece presupune mijloace subtile de convingere a adversarilor să acționeze într-un fel în care nu ar fi acționat dacă nu ar fi existat stimulul. În: [https://intelligence.sri.ro/pe-scurt-despre-arta-dezinformarii/\(31.01.24](https://intelligence.sri.ro/pe-scurt-despre-arta-dezinformarii/(31.01.24); 10:47)

⁹ Raistrick Nick, Ellen Monica. *Manual despre dezinformare. Ghid pentru jurnaliștii, comunicatorii și organizatorii de campanii din Moldova*. Chișinău : S. n., 2023 (Bons Offices).

¹⁰ Collins Dictionary picks ‘fake news’ as Word of the Year. În: [https://www.politico.eu/article/collins-dictionary-picks-fake-news-as-word-of-the-year/\(31.01.24](https://www.politico.eu/article/collins-dictionary-picks-fake-news-as-word-of-the-year/(31.01.24), 09:18.)

Parlamentului UE, au loc dezbateri privind libertatea de exprimare și lupta cu dezinformarea privind Covid-19, invocându-se necesitatea unei acțiuni sporite pentru a combate¹¹.

Dezinformarea are un caracter multidimensional, fiind *intenționată*, *neintenționată*; *dezinformarea malițioasă*; *informație distorsionată*. Dezinformările *intenționate* sunt lansate de instituții interesate. În această situație valorile sociale sunt neglijate, iar gradul de competitivitate al comunității scade. Dezinformarea *neintenționată* este susținută de nespecialiști, din necunoaștere sau neglijență¹², în dese cazuri pentru sporirea gradului de audiență. *Dezinformare malițioasă (răuvoitoare)* presupune diseminarea informației false, create în mod deliberat pentru a sfida imaginea cuiva, sau plasarea în spațiul public a unor informații private¹³. Informarea *distorsionată* vizează răspândirea informațiilor bazate pe realitate, dar scoase din context și interpretate în interesul furnizorului. De exemplu, sub un titlu gen *Costurile de securitate ale Maiei Sandu s-au scurs în presă* se introduce o informație adevărată referitoare la președintele Republicii Moldova care are pază de stat și care solicită anumite costuri. Or, este de menționat că toți liderii de stat au un serviciu de Securitate și acesta presupune costuri. Dar informația a fost scoasă din context pentru a o pune pe președintele Maia Sandu într-o lumină proastă¹⁴.

Impactul depinde de calitatea agenților dezinformării, de tehnicile utilizate, dar și de specificul țintei (atitudinea critică, nivel intelectual, aspirații, posibilitatea de a verifica informația etc.). *Agenții dezinformării* pot fi factorii de decizie: (guverne, state majore militare), partide, lideri ai grupurilor de interes sau presiune, lideri de opinie, șefi de asociații, mass-media de buzunar. *Țintele dezinformării* pot deveni grupuri sau segmente ale societății, lideri, de orice fel, care pot influența decizional și acțional grupurile în care se află, statele etc. Este necesar de menționat că dezinformarea este o componentă a propagandei.

O altă problemă acută din perioada contemporană este propaganda. Etimologic, termenul derivă de la latinescul *propagare*, ceea ce semnifică „a propaga, a răspândi, a multiplica”. Și acest fenomen își trage rădăcinile din Antichitate. De exemplu, celebrul poem *Eneida* al poetului roman Vergiliu (Publius Vergilius Maro) a fost scrisă la comanda lui Octavian Augustus pentru glorificarea măreției Romei, pentru cultivarea virtuților romane tradiționale, precum și pentru încurajarea, slăvirea personalității lui Octavian și elogierea casei sale¹⁵. Termenul propriu-zis datează din sec. XVII, folosindu-se prima dată în context cu o conotație religioasă. În 1622 Biserica Catolică, cu scopul de a promova catolicismul în țările protestante și ortodoxe, coordona activitățile misionarilor în America Centrală, America de Sud, Japonia, China, India, organizând biblioteci și școli pentru preoții misionari. Utilizarea acestuia este

¹¹Coronavirusul: UE ia mai multe măsuri împotriva dezinformării. În: <https://www.europarl.europa.eu/news/ro/headlines/society/20200618STO81510/coronavirusul-ue-ia-mai-multe-masuri-impotriva-dezinformarii> (31.01.24; 10:00)

¹² Sunt situații în care, pentru a citi o informație, trebuie să faci click pe share.

¹³ C. Wardle, H. Derakhshan. *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework*. Council of Europe Report, October, 2017. În: <https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html>. (vizitat 06.01.2024, ora 13.54.)

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Cizek E. *Istoria literaturii latine*. Societatea Adevărul SA, 1994. Vol. I. În: <https://www.scribd.com/doc/51049419/eugen-cizek-istoria-literaturii-latine-vol-i>

consolidată către 1689, grație expresiei latine *congregatio de propaganda fide* (congregație de propagare a credinței).

În timp, aria de manifestare a propagandei se va extinde, cuvântul utilizându-se frecvent cu semnificații politice. În urma regimurilor totalitare și a crimelor generate de acestea, în perioada contemporană, termenul a căpătat mai mult un conținut peiorativ, atribuindu-i-se sensurile de spălare de creier, cacealma, minciună. Expresia *Asta-i propagandă* sugerează percepția a ceva ca fiind neadevărat.

Este necesar de subliniat că nu toate ideile propagandistice sunt mincinoase având un caracter negativ și am putea exemplifica prin propaganda culturală, propaganda unui stil sănătos de viață etc. Sloganele *Votați-mă pe mine, eu sunt omul care vă trebuie; Doctrina democratică este cea mai potrivită pentru omenire sau Vaccinul – remediu unic împotriva rujelei* s-ar putea să facă trimitere la adevăruri confirmate.

În ultima perioadă, propaganda a devenit un constituent important al regimului politic. Deși are similitudini cu dezinformarea, nu reprezintă același lucru, ci poate fi doar un element al dezinformării.

Analiza literaturii la subiect ne face să evidențiem câteva **definiții privind propaganda**:

- **Propaganda**, proces de transmitere a unei informații către public, care să nu fie percepută de informator ca mincinoasă ci, ca expresie a singurului adevăr existent¹⁶;
- **Propaganda** (1972) - acțiune exercitată asupra opiniei publice pentru a determina apariția unor idei politice, sociale, atitudini în susținerea politicii de guvern;
- **Propaganda** – activitate sistematică de transmitere, promovare, răspândire a unor doctrine, idei, teze de pe pozițiile unei grupări sociale, ideologii, în scopul influențării, schimbării, formării unor concepții, atitudini, opinii, convingeri, comportamente¹⁷.
- **Propaganda** – „încercarea deliberată și sistematică de a modela percepțiile, manipula cognițiile și comportamentul direct pentru a obține un răspuns care promovează intenția dorită a propagandistului”¹⁸

Spre deosebire de dezinformare, propaganda nu-și ascunde intențiile, urmărește un scop clar pe care îl expune public și încearcă să convingă audiența. Este un tip de influență psihologică și se adresează subconștientului. Agenții propagandei, în funcție de cultura politică dominantă în societate, vor identifica factori cât mai eficienți, inclusiv stereotipurile și mentalitățile colective, pentru a modifica atitudinile, folosind mesaje persuasive.

Propaganda are un caracter de sistem, care se realizează prin variate **instrumente și strategii**:

1. folosirea instituțiilor specializate, structurate ierarhic, cu centre de organizare, de studii, proiectare/difuzare de mesaje, care programează și realizează propaganda;
2. utilizarea unei ideologii, proiectare de valori în corespundere cu interesele grupării;
3. aplicarea metodelor și mijloacelor speciale de transmitere a mesajului, de manipulare¹⁹:

¹⁶ Thoveron G. *Comunicarea politică azi*. Oradea: Antet, 1996, p. 9

¹⁷ Tran V., Stănciugelu I. *Patologii și terapii comunicaționale*. Note de curs. Timișoara: Universitatea din Timișoara, 2009, p. 48.

¹⁸ Jowett G.S., O'Donnell V. *Propaganda and Persuasion*. London: Sage, 1992.

¹⁹ Tehnicile manipulatorii se bazează pe stereotipurile și mentalitatea colectivă care sunt dominante într-o societate.

Metode afective (se diseminează informații unde se indică fapte, procese cu consecințe negative, care provoacă emoții și declanșează reacții afective. După, se prezintă alternativa, care ar genera efecte pozitive. În această situație, accentul nu se pune pe argumentare logică și fapte relevante, ci pe informații cu profundă rezonanță afectivă). Autorul George Orwell, în *Ferma animalelor* (1984), sugerează că două minute de ură impuse zilnic cetățenilor, recuperează instincte agresive;

Invocarea faptelor (îndemnuri directe de a urma unele căi, provocarea opțiunilor personale de a alege calea cea mai bună);

Aducerea argumentelor persuasive. Gustave Le Bon evidențiază câțiva factori principali care alcătuiesc gramatica persuasiunii: aplicarea regulilor retorice, a cuvintelor saturate emoțional, *repetarea constantă a mesajului*, *efectuarea afirmațiilor fără probe*, invocarea prestigiului surselor folosite²⁰;

Elaborarea produselor propagandistice. În această ordine de idei, menționăm filmul *Triumful Voinței*, de Leni Riefensthal²¹, care reflectă cel de-al șaselea Congres al Partidului Național Socialist German, desfășurat la Nürnberg, septembrie 1934. Prin prisma filmului, regizoarea a difuzat mesaje propagandistice, a încercat să umanizeze figura lui Hitler, prezentându-l zâmbind, iar populația a fost prezentată ca o masă uniformizată ce elogia conducătorul nazist. Cercetătorul B. Ficeac susține despre acesta că, deși este un film propagandistic, mesajele lui sunt șocante²². În film pot fi urmărite clar metodele de manipulare a mulțimii, dar și rezultatele lor. Remarcăm mișcările grandioase ale soldaților, dar și al oamenilor de rând, scandările ritmice la unison „sieg heil” care țintesc iraționalul, mitingurile și discursurile incendiare ce dezvoltă emoții, însemnele gigantice naziste cu care trebuia să se identifice, parada militară, expunerile de slogane, aservirea intelectualității și culturii... Cercetătorul susține că la evenimentul nazist de la Nürnberg s-au prezentat benevol cca 1,5 de milioane de oameni, care au construit o masă imensă ce exprima mulțumire, mândrie și elogi pentru putere;

Comercializarea imaginii prin tehnici moderne (Hitler și-a abjudecat imaginea de putere, forță, dinamism, tinerețe, triumf, viitor prin credința în Führer. Astfel, 1932 pe Hitler l-au votat 13 milioane de oameni, dintre care nu toți l-au cunoscut direct²³);

Îndoctrinarea maselor. În lucrarea *Mein Kampf*, Hitler susținea că „sarcina propagandei, constă în grija că o idee să-și câștige adepți, fiind o încercare de a impune o doctrină asupra întregului popor”;

²⁰ Gustave Le Bon. *Psihologia mulțimii*. Editura Paideea, 1997.

²¹ Rapa A. *Girls on Film – Triumful voinței lui Leni Riefenstahl*. În: <https://www.acoperisuldesticla.ro/film/girls-on-film-triumful-vointei-lui-leni-riefenstahl-2688/> (vizitat 08.01.24, ora 15.53)

²² Ficeac B. *Tehnici de manipulare*. București: Nemira, 1998

²³ Ibidem.

Tehnica predestinării duble. La fel cum religiile folosesc conceptele antagoniste de rai și iad, mesajul propagandistic împarte lumea în *noi-voi*, iar viitorul omului este proiectat în funcție de tabăra pe care o alege fiecare;

Facerea declarațiilor și simularea credinței într-un regim politic. În perioada campaniilor de epurare și foamete²⁴, autoritățile sovietice declarau „viața a devenit mai fericită, viața a devenit mai veselă”, iar pe afișele propagandistice figurau expresii precum „Mulțumim scumpului Stalin pentru copilăria fericită”²⁵;

Aservirea mass-mediei. În modelul comunist/fascist mass-media este controlată și supusă cenzurii. Ea devine un instrument al puterii, care trebuie să contribuie la legitimarea regimului și a politicilor sale.

Propaganda este folosită în războiul informațional. În realizarea scopurilor propagandistice sunt antrenate și instituțiile de învățământ, cărora li se impun manuale, indicații metodice de predare/interpretare a unor conținuturi.

TIPURI DE PROPAGANDĂ

Specialiștii disting mai multe tipuri de propaganda, în funcție de câteva criterii:

- **După domeniul de activitate:** propagandă economică, tehnică, medicală, sportivă, culturală, politică, electorală, militară etc.²⁶
- **După doctrina politică:** roșie/brună, pacifistă/războinică, rasistă/antirasistă etc.
- **După durată:** propagandă tactică sau pe termen scurt, care se rezumă la obținerea efectelor imediate, și pe termen lung, care are drept scop formarea, modificarea valorilor, atitudinilor, modelarea mentalității²⁷.
- **După conținut:** propagandă albă, neagră, cenușie.

Propagandă albă – utilizează materiale din surse oficiale, cu noutăți culturale, artistice, aparent inofensive (stilul de viață, prezentarea unor personalități considerate exemplare

²⁴ În perioada 1947-1948, 10% din populația Basarabiei a decedat din cauza foametei. În: *Copilăria în Gulag. Drama micuților basarabeni deportați în cumplitele lagăre sovietice.* <https://adevarul.ro/stil-de-viata/cultura/copilaria-in-gulag-drama-micutilor-basarabeni-2241184.html>

²⁵ Ficeac B. *Op. cit.*

²⁶ **Propaganda politică** nu urmărește descoperirea unor adevăruri, ci **convingerea interlocutorilor reali sau potențiali** (exemplele sunt din istorie: mișcările partizanilor din Al Doilea Război Mondial, colectivizarea, industrializarea, crearea organizațiilor de pioneri, comsomoliști, comuniști, campania de privatizare din anii 90 sau perioada lui Ceaușescu din România).

Propaganda electorală – reprezintă o propagare sistematică a unei doctrine, ideologii sau idei care are o valoare pentru vorbitor. În perioada campaniei electorale se organizează un șir de evenimente ce au ca scop de a face ca auditoriul să **adopte un nou fel de a gândi și a acționa.**

Propaganda militară constă dintr-o anumită formă de comunicare, planificată din timp, destinată să influențeze spiritul și atitudinea inamicului sau a maselor străine cu atitudini ostile în interesul unui scop strategic sau tactic bine definit (ca exemplu, în timpul războiului din 1991 din Golful Persic în presa britanică se editau diferențele dintre referirile la forțele proprii și cele ale inamicului, în Al Doilea Război Mondial, războiul din Transnistria cu păstrarea pe teritoriul Republicii Moldova a Armatei a 14 cu scop de menținere a păcii și alte exemple vii).

Propaganda medicală – reprezintă toate acțiunile întreprinse pentru a diminua sau a preîntâmpina anumite consecințe (ca exemplu, situația epidemiologică legată de Covid 19).

²⁷ Propaganda sovietică a dezvoltat la cetățenii săi ura și frică față de capitalism, față de păturile înstărite stigmatizate *burjuj*, iar locuitorilor din RSSM, numiți moldoveni, ura față de români, care reprezintă același popor

pentru cultură, sport). De obicei, o astfel de propagandă este diseminată după/în timpul programelor muzicale, sub formă de știri scurte și oferă impresia unui dialog între egali.

Propagandă neagră – distribuie materiale fabricate pe care receptorul nu le poate verifica. Agentul distribuie informația, precizând că provine din zvonuri.

Propagandă cenușie – frecvent folosită de centrele de dezinformare, combinând informații parțial reale cu cele false și care nu pot fi verificate.

Doctorul în jurnalism Violeta Stratan Ilbasmiș, în articolul *Noile media și propaganda*, analizează fenomenul propagandistic în spațiul digital și concluzionează că dezvoltarea tehnologiilor digitale a sporit efectul diseminării propagandei. În opinia cercetătorului, mesajul propagandistic este însoțit de materiale video, fotografice, melodii, care accentuează puterea impactului. Propaganda folosește o comunicare

unilaterală, urmărește să convingă și să domine prin mesaje persuasive, mobilizează, implică masele pentru a participa în conflicte. Mai mult, orice utilizator social media, prin diseminarea unor mesaje, poate deveni propagandist fără să-și dea seama de acest lucru²⁸.

Autoarea A. Walorska relatează despre noi riscuri generate de dezvoltarea Inteligenței artificiale (IA)²⁹. Diseminarea dezinformării și propagandei prin IA devine mai sofisticată și mai greu de combătut. Costurile dezinformării și propagandei devin mai mici, transmiterea informației nocive pot fi efectuate cu ajutorul programelor computerizate și nu neapărat de oameni. Diversificarea strategiilor IA implică un auditoriu afectat tot mai mare.

DEZINFORMAREA ȘI PROPAGANDA ÎN MATERIALELE CURRICULARE

În continuare, vom analiza succint nivelul de reflectare a problematicii dezinformării și propagandei în disciplinele și materialele curriculare preuniversitare.

Disciplinele responsabile de analiza problemei invocate ar fi cele de natură socioumanistă. Analiza manualelor de istorie de clasele V-XII editate în anii 2000³⁰ ne permite să concluzionăm că fenomenele amintite de noi în acest articol nu și-au găsit acolo reflectare. Aceste ediții nu informau cititorul cu privire la esența și impactul manipularilor. Considerăm că explicațiile de rigoare lipseau în manuale din considerentul că nu stăteau la ordinea zilei.

²⁸ Stratan Ilbasmiș V. *Noile media și propaganda*. În: *Academos*, 2021, nr. 3, p. 126.

²⁹ *Falsurile profunde și dezinformarea*. /Walorska A.M.; Fundația Friedrich Naumann pentru Libertate (Germania). Chișinău: S.n., 2020.

³⁰ *Istoria românilor. Epoca Antică și Medievală*. Manual cl. X. /Dragnev D., Postică Gh., ș.a. Ch. Civitas, 2003; *Istoria universală. Epoca Antică și Medievală*. Manual cl. X. /Dragnev D., Pâslariuc V., Popovici C. Chișinău. Civitas, 2002;

Istorie. Epoca Antică. Cl. X./ Dolghi A., Felea A. Chișinău: Tip. Centrală, 2011; *Istoria românilor. Epoca modernă*. Manual cl 11. /Sub îngrijirea Asociația istoricilor din Republica Moldova. N. Chicuș, N. Ciubotaru, Gheorghe Gonța. Chișinău: Asociația Istoricilor din RM, 2006; *Istoria românilor. Epoca Modernă*. Cl. XI. / Varta I., Dragnev D. Chișinău: Civitas, 2005; *Istoria universală. Epoca modernă*. Manual cl. XI. /Norocica-Maria Cojescu, Mamina Alexandru, Drahenberg C., Asociația Istoricilor din Republica Moldova. Chișinău: Balacton, SRI, 2006; *Istoria românilor. Epoca Contemporană*. Manual cl. XII. / Enciu N. Chișinău: Civitas, 2004; *Istoria universală. Epoca Contemporană (1914-2003)*. Manual cl. XII. /Nazaria S. Chișinău: Civitas, 2004.

Deși, o analiză mai atentă, ne permite să deducem că fenomenul dezinformării și propagandei a existat în toate timpurile.

Ne propunem totuși să prezentăm câteva exemple edificatorii extrase din materialele curriculare și care demonstrează că cronologia dezinformării este îndelungată³¹.

1. În Europa Evului Mediu și în perioada modernă erau răspândite dogme sau mituri privind forma *plată* a Pământului. Informațiile create de ideologii religioși din secolele sumbre sunt reluate în sec. XIX-XXI³². Or, se cunoaște că deja autorii antici (Aristotel)³³, renașteniști (Galileo Galilei, J. Bruno) ș.a. aduceau dovezi empirice că Pământul este sferic³⁴. Cert este faptul că această dezinformare a provocat lupta împotriva ereziilor și condamnări la moarte (Giordano Bruno³⁵);
2. Groenlanda, în traducere, semnifică „pământ verde”. Exploratorul nordic *Erik cel Roșu* a dat această denumire teritoriului insular care aparține Regatului Danemarcei, pentru a nu descuraja călătorii să viziteze acest pământ, care este... „țara zăpezilor și a gheții”³⁶.
3. Acuzații superstițioase precum că evreii sacrifică ritualic copiii creștini au dus la persecuția evreilor în diferite timpuri. Un exemplu de reluare a istoriilor medievale de calomniere este răspândirea „Protocoalelor înțelepților din Sion”, publicate la Sankt Petersburg, care relatează despre presupusa conspirație a evreilor de a domina lumea.
4. În sec. al XIV-lea, călătorul John de Mandeville era considerat autorul *Călătoriilor lui Sir John Mandeville* (The Travels of Sir John Mandeville), o lucrare memorialistică ce a circulat între 1357 și 1371. Călătorul, care n-a părăsit Anglia sa natală, a descris Palestina și China pe care, evident, nu le-a văzut vreodată. Pentru a o face atractivă, a descris și lucruri fabuloase, precum că în Asia ar exista pasări care puteau ridica și ține în cioc chiar și elefanți. Tradusă intens în mai multe alte limbi, lucrarea a dobândit o popularitate extraordinară. În ciuda naturii extrem de nesigure și deseori fantastice a călătoriilor pe care le descrie, lucrarea a fost folosită ca referință de călători cunoscuți precum Cristofor Columb. La rândul, său navigatorul Columb, fiind într-o totală dezinformare, a crezut mereu că a descoperit India, de unde numele de indieni purtat până azi de locuitorii băștinași ai Americii³⁷.
5. O altă dezinformare des întâlnită în istorie este cea cu proclamarea unor descendențe fictive ale unor monarhi din înaintași iluștri. Un exemplu ar fi Ludovic al XIV-lea care a

³¹ Raistrick Nick, Ellen Monica. *Manual despre dezinformare. Ghid pentru jurnaliștii, comunicatorii și organizatorii de campanii din Moldova*. Chișinău : S. n., 2023 (Bons Offices), p. 10-11.

³² <https://www.factual.ro/dezinformari-retele-sociale/fals-teoria-pamantului-plat/>

³³ Șerban N. Nicolau. *Teoria pământului în cosmologia lui Aristotel*. În: [http://www.institutuldefilosofie.ro/e107_files/downloads/Studii%20de%20istorie%20a%20filosofiei%20universale/vol.%20XXII%20\[2014\]/S.N.%20NICOLAU,%20Teoria%20pamantului%20in%20cosmologia%20lui%20Aristotel.pdf](http://www.institutuldefilosofie.ro/e107_files/downloads/Studii%20de%20istorie%20a%20filosofiei%20universale/vol.%20XXII%20[2014]/S.N.%20NICOLAU,%20Teoria%20pamantului%20in%20cosmologia%20lui%20Aristotel.pdf)

³⁵ Giordano Bruno. În: *Enciclopedia universală britanică*. Vol. III, p. 72-74.

³⁶ Raistrick Nick, Ellen Monica. *Manual despre dezinformare. Ghid pentru jurnaliștii, comunicatorii și organizatorii de campanii din Moldova*. Chișinău : S. n., 2023 (Bons Offices), p. 4.

³⁷ Theodorescu R. *Dezinformări și manipulări în Evul Mediu*. În: <https://historia.ro/sectiune/general/dezinformari-si-manipulari-in-evul-mediu-583598.html>

- recurs la împodobirea Domului Invalizilor de la Paris³⁸ cu statui uriașe ale unor personaje merovingiene și carolingiene ce nu aveau nimic în comun cu neamul Bourbonilor.
6. În 1835 circula zvonul precum că a fost descoperită viață și civilizație pe Lună. Zvonul și-a găsit loc în paginile ziarului *The New York Sun*, crescându-i popularitatea, dar informația nu a fost confirmată și a intrat în istorie ca „marea farsă a lunii”.
 7. În 1898 *The New York Times* avertiza cititorii despre *escrocherii cu taxe în avans*, ce vizau persoane din închisori ce se dădeau drept prinți care, pentru a-și accesa averea vastă, aveau nevoie de un ajutor financiar. S-a dovedit că escrocii au făcut milioane pe seama minciunii.
 8. În perioada sovietică era diseminată o informație sub denumirea de *Operațiunea Infection*, folosită cu scopul de a discredita SUA. Potrivit acesteia, SIDA a fost creată în laboratoarele americane pentru a reduce populația Indiei.
 9. Imediat după izbucnirea epidemiei Covid-19, pe internet a apărut un val fără precedent de informații false, dezinformare și farse digitale, pe care Organizația Mondială a Sănătății le-a descris ca fiind o „infodemie”³⁹.

Șirul exemplurilor cu diferite dezinformări poate fi continuat. Unele explicații privind dezinformarea și propaganda le găsim în materiale din cadrul disciplinelor *Educație pentru drepturile omului și cetățenie democratică*⁴⁰, *Educația pentru media*⁴¹. În această ordine de idei, este necesar de menționat că, deși discipline menționate sunt interesante și utile, ele au un caracter opțional, prin urmare există riscul ca tineretul să rămână nepregătit în fața provocărilor contemporane.

Situația este mai bună în privința disciplinei *Educație pentru societate*, care cuprinde elementele de educație pentru cetățenie. Acestei discipline i se alocă o oră obligatorie săptămânal pe tot parcursul ciclului gimnazial și liceal. Cu toate că există reticențe din partea unor părinți, dar și elevi, față de disciplină (este un curs la care nu se susține examen, iar rezultatele copiilor sunt evaluate prin descriptorii), cursul este unul foarte important.

Potrivit curriculumului, *Educația pentru societate (EPS)* este o disciplină obligatorie ce vizează aria curriculară *Educație socioumanistică*. Ea are drept scop dezvoltarea la elevi a competențelor pentru o cultură democratică. Curriculumul se axează pe abordările

³⁸ În anul 1670, nu exista nicio fundație pentru veteranii răniți și fără adăpost care au luptat pentru Franța. Regele Ludovic al XIV-lea a inițiat un proiect pentru construirea unei instituții care să funcționeze ca spital pentru răniții de război și ca adăpost și azil de bătrâni, unde să fie îngrijiți veteranii armatei franceze. Monarhul francez a numit instituția socială *Hôpital des Invalides*. După finalizarea construcției, regele a dat ordin să fie construită, în cadrul complexului, o biserică – *Eglise Saint Louis des Invalides*, care este acum sediul episcopului Ordinariatului Militar din Franța, precum și un lăcaș de cult pentru uzul său personal – *Eglise du Dôme*, a cărui cupolă aurită cu peste 12 kg de aur reprezenta copia domului proiectat de Michelangelo pentru Bazilica *Sfântul Petru* din Roma.

³⁹ Organizația Mondială a Sănătății, Let's flatten the infodemic curve. În: <https://www.who.int/news-room/spotlight/let-s-flatten-the-infodemic-curve>

⁴⁰ *Curriculum la disciplina opțională Educație pentru drepturile omului și cetățenie democratică*. Clasele V-IX. Aria curriculară: Educație socio-umanistică. Chișinău, 2018. În: https://mecc.gov.md/sites/default/files/curriculum_optional_educatie_pentru_drepturile_omului_cl. v-ix.pdf ((03.02.24)

⁴¹ *Curriculum pentru disciplina opțională educație pentru media (clasele a X-a–a XI-a)*. Chișinău, 2019. În: https://educatia.mediacritica.md/wp-content/uploads/2019/11/Curriculum_liceu-1.pdf (03.02.24)

psihocentrică (are în centrul atenției elevul cu particularitățile și nevoile sale, ritmul propriu de învățare și dezvoltare) și sociocentrică (focalizare pe asumarea valorilor democrației, drepturilor omului, statului de drept și diversității culturale). Demersul educațional la EPS derivă din angajamentele asumate de către Republica Moldova și din recomandările privind educația în domeniul cetățeniei, drepturilor omului, educației interculturale, stipulate în următoarele documente:

- **internationale** - Declarația Universală a Drepturilor Omului (1948), Convenția cu privire la Drepturile Copilului (1989), Observațiile finale ale Comitetului pentru Drepturile Copilului (2017);
- **europene** - Carta Consiliului Europei privind educația pentru cetățenie democratică și educația pentru drepturile omului (2010), Declarația Finală a celei de-a 25-a

sesiuni a Conferinței Permanente a Miniștrilor Educației din cadrul Consiliului Europei (2016) și Cadrul de Referință al Competențelor pentru o Cultură Democratică (Consiliul Europei, 2018);

- **naționale** – Codul Educației al Republicii Moldova (2014), Strategia de dezvoltare a educației pentru anii 2014-2020 (2014), Standardele de calitate pentru instituțiile de învățământ primar și secundar general din perspectiva școlii prietenoase copilului (2013).

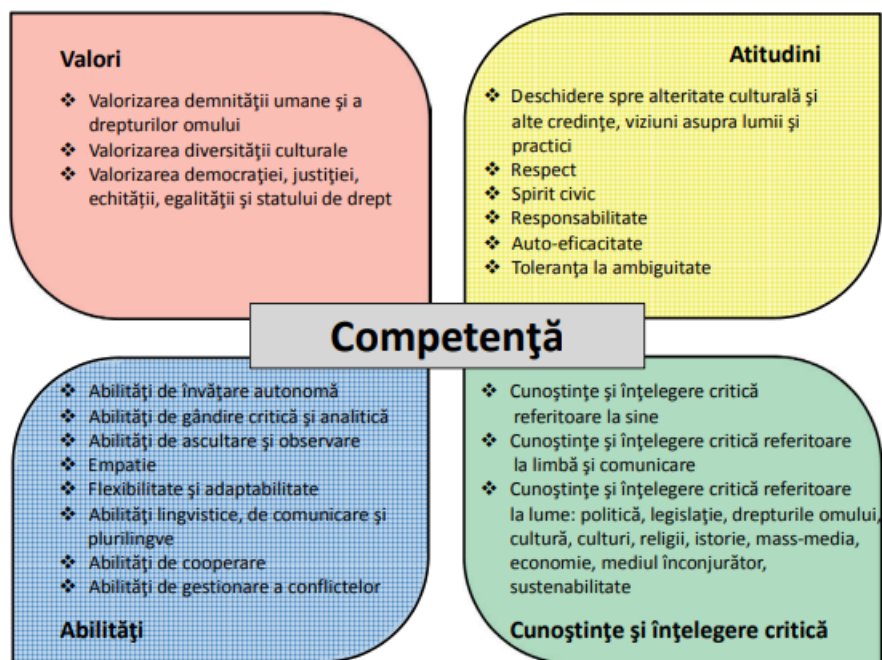

Repererele conceptuale ale disciplinei EPS reprezintă un ansamblu de concepte, principii și abordări, care contribuie la formarea unui set de competențe pentru o cultură a democrației, constituit din valori, atitudini, abilități, cunoștințe și înțelegere critică⁴². Curriculumul disciplinar vizează un proces complex de formare a competențelor pentru o cultură a democrației, valorificând următoarele concepte-cheie: identitate; diversitate și pluralism; responsabilitate; conflict și comunicare; reguli și lege; guvernare; egalitate; drepturi și libertăți; mass-media. De asemenea, curriculumul propune dezbaterea unor subiecte actuale și controversate, inclusiv: viziunile radicaliste, corupția și integritatea,

⁴²Aria curriculară științe socioumanistice disciplina educație pentru societate clasele V-IX. Curriculumul disciplinar Ghidul de implementare a curriculumului disciplinar, Chișinău, 2018, p.4; Cadrul de referință al competențelor pentru cultură democratică. Context, concepte și model de competențe. Vol. 1. Consiliul Europei, 2018, p. 40.

populismul, știrile false, cetățenia online, propaganda și manipularea, apatia cetățenilor de a se implica în viața publică/politică etc.⁴³.

Figura 1: Cele 20 de competențe incluse în modelul de competență

Sursa: *Competences for democratic culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies, Council of Europe, March 2016*

La baza disciplinei stă modelul de competențe adoptat în unanimitate de Conferința Miniștrilor Educației din cadrul Consiliului Europei din 2016, la cea de-a 25-a sesiune din Bruxelles. Modelul de competențe este explicat în **Cadrul de referință a competențelor pentru cultură democratică**⁴⁴. Documentul definește instrumentele și înțelegerea critică pe care trebuie să le dobândească elevii de la toate nivelurile de educație pentru a avea sentimentul de apartenență și a contribui în mod pozitiv la societățile democratice în care trăim. Cadrul de referință stă la baza educației pentru societate și din Republica Moldova. Conform Thorbjørn Jagland, secretar general al Consiliului Europei în perioada 2009-2019, scopul Cadrului de Referință este să sprijine statele membre în dezvoltarea unor societăți deschise, tolerante și diverse prin educație⁴⁵. Cadrul de referință reprezintă astfel un instrument care poate fi folosit în proiectarea și elaborarea curriculumului, pedagogiilor și evaluărilor adecvate pentru diferite contexte și sisteme de educație. Ghidul de implementare a curriculumului disciplinar vine în ajutorul profesorului cu sugestii pentru strategii de predare/învățare (Gândește/perechi/prezintă (GPP), Dezbateri, Lectură ghidată, Eseu, Masa

⁴³ Curriculum național. Aria curriculară științe socioumanistice. Disciplina educație pentru societate clasele X-XII. Curriculumul disciplinar. Ghidul de implementare a curriculumului disciplinar. Ch, 2018, p. 4

⁴⁴ Cadrul de referință al competențelor pentru cultură democratică. Context, concepte și model de competențe. Vol. 1. Consiliul Europei, 2018, p. 40.

⁴⁵ Cadrul de referință al competențelor pentru cultură democratică. Context, concepte și model de competențe. Vol. 1, p. 2 CE, 2018.

rotunda, Controversa academică (examinarea a unor puncta de vedere opuse, fiecare grup susținând un punct de vedere), propune sarcini de lucru, instrumente de evaluare.

Este de menționat că instituțiile noastre vor funcționa într-un mod cu adevărat democratic doar dacă cetățenii vor fi pe deplin conștienți nu doar de dreptul lor de a vota, ci și de valorile pe care instituțiile noastre le reprezintă. Sistemele noastre de educație și școlile trebuie să-i pregătească pe tineri să devină indivizi activi, participativi și responsabili. Or, societățile complexe, multiculturale și într-o evoluție rapidă în care trăim nu pot funcționa cu mai puțin de atât. În zorii unei epoci a digitalizării și a inteligenței artificiale este cu atât mai important ca tinerii noștri să fie echipați cu valori, atitudini, abilități, cunoștințe și înțelegere critică, care să le permită să ia decizii responsabile în ceea ce privește viitorul lor. Mai mult, elevii trebuie să știe și să înțeleagă provocările cu care se confruntă, dar și consecințele deciziilor pe care le iau, ce pot să facă și ce nu ar trebui să facă.

În contextul temei examinate, subliniem că pentru perceperea oricărui mesaj/informație este nevoie de mobilizarea mai multor competențe. Prin urmare, în momentul confruntării individului cu conținuturi manipulatorii sau de propagandă pentru discernere este nevoie de mobilizarea *abilităților de gândire analitică și critică*, ce invocă analiza motivelor, intențiilor și scopurilor persoanelor care generează astfel de mesaje, abilitatea de observare a caracterului ce-l comportă conținuturile anterioare a furnizorului, atitudinea de responsabilitate privind acțiunile ulterioare ale omului. Aplicarea mai multor competențe îi permite omului nu doar să recunoască înțelesul propriu-zis al unui conținut, ci și să perceapă natura sa propagandistă, precum și motivele adevărate ale celor care au produs materialul. Prin mobilizarea suplimentară a *cunoștințelor și a înțelegerii critice* a conținuturilor mass-mediei, se va crea rezistență la intoxicarea informațională. De asemenea, dacă se activează o *atitudine de spirit civic*, persoana va raporta conținutul online autorităților publice relevante. Prin urmare, reziliența informațională se realizează prin mobilizarea unui număr mare de competențe, incluzând valori, atitudini, abilități, cunoștințe și înțelegere critică⁴⁶.

Riposta la dezinformare și propagandă mai poate fi realizată prin dezvoltarea abilităților de verificare a informațiilor, inclusiv digitale, a faptelor, a atitudinii empatică față de oameni, a înțelegerii procesului de formare și schimbare a opiniei, prin consultarea publică, alfabetizarea mediatică, valorizarea statului de drept și a democrației⁴⁷.

În concluzie, în perioada contemporană, grație dezvoltării tehnologiilor informaționale, fenomene ca dezinformarea și propaganda au luat amploare. Deși aceste forme de manipulare au fost practicate în toate timpurile, în prezent ele au căpătat un caracter de masă și reprezintă un adevărat prejudiciu public al democrației și securității statului. Atât dezinformarea, cât și propaganda sunt de mai multe tipuri, se răspândesc prin resurse și strategii variate. Procesul de combatere a tehnologiilor de manipulare trebuie să aibă un caracter de sistem, un rol important revenind educației. Cursurile în care se pot examina

⁴⁶ *Cadrul de referință al competențelor pentru cultură democratică. Context, concepte și model de competențe.* Vol. 1, p. 37. CE, 2018.

⁴⁷ Cu excepția articolului 11 din Carta drepturilor fundamentale UE, privind libertatea de exprimare și de informare, și a unei serii de inițiative de politică, nu există niciun cadru juridic al UE care să vizeze problema dezinformării.

esența și mijloacele de rezistență la dezinformare și propagandă sunt cele din aria curriculară socioumanistică. Un rol important îi revine *Educației pentru societate*, care are drept scop dezvoltarea la elevi a competențelor pentru o cultură democratică. Deși educația este o investiție pe termen mediu și lung, ea are un rol esențial în construirea viitorului, a lumii pe care vrem să o pregătim pentru generațiile următoare.

SARCINI DE LUCRU PENTRU ELEVI:

Definește noțiunile-cheie: **dezinformare** și **propagandă**;

Identifică instrumentele și strategiile de manifestare ale propagandei;

Caracterizează și compară tipurile de propagandă existente de-a lungul istoriei;

Reflectează: **Cum poate fi combătută propaganda?**

Elaborează un poster A4 pe tema: **Propaganda în istorie.**